

Harnoncourt-ról, Harnoncourt-tól – magyarul

Nikolaus Harnoncourt és együttese, a Concentus Musicus Wien évtizedek óta részese a magyar zenebarátok zenei életének. A „régizene együttesek” közül az ő munkásságuk volt hazánkban mindig a leginkább hozzáférhető, s amit hallottunk, további felvételeikkel való megismerkedésre készítették.

Személyesebbé vált a kapcsolat, amikor a hangfelvételek után koncerten is tapsolhattunk nekik Budapesten, első ízben több mint két évtizede. Az élmény felpeszdtítő hatását tovább erősítette az Editio Musica Budapest kiadványa, amely lehetővé tette, hogy Harnoncourt gondolatait magyarul is olvashassuk. „*A beszédszerű zene*”, amely alcímében sokatmondóan utal a szerző számára legfontosabb feltárnivalóra – Utak egy új zeneértés felé – 1988-ban jelent meg. Hogy mennyire alapvető jelentőségű, mondhatni, megkerülhetetlen olvasnivalóról van szó, mutatja az a tény, hogy három éven belül öt kiadást ért meg német nyelven. A magyar kiadvány hátlapjának ajánlása ezúttal valóban szó szerint veendő: „*A gyakorló zenesz és zenetudós számára kötelező tankönyv, a zenehallgató számára megvilágító erejű, izgalmas felfedezésekkel teli olvasmány*”. Mert hogy valóban az, mindmáig.

A 2002-es Budapesti Tavasz Fesztivál egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó koncertje a Concentus Musicusé volt, s ezúttal a hangzó élménnyel egyidőben két kiadó is gondoskodott olvasnivalójáról. Az Európa jelentette meg Harnoncourt második könyvét, Dolinszky Miklós fordításában (*Zene mint párbeszéd* címmel), a Mágus Kiadó pedig talán még szélesebb körű érdeklődésre számot tartó könyvet kínált, a Harnoncourt házaspár életrajzát, CD-melléklettel (Monika Mertl: *Szívvvel gondolkodva...*).

A szakember – már csak „hivatalból” is – az előbbi iránt érdeklődik. Alighogy kinyitja, máris elgondolkodtató adatot talál: 1984-ben jelent meg németül, tehát hozzánk ezúttal 18 évvel később jutott csak el! (Optimisták örülhetnek: íme, megérkezett – pesszimisták fanyaloghatnak: de mikor?!) Tény, hogy még most is van mit tanulunk ebből a könyvből (s nem is keveset!), amely – hasonlóképp az elsőhöz – előadások és írások gyűjteménye. Annyiban viszont eltérő, hogy voltaképp két nagy részre tagolódik: az első a címben ígért gondolatkörhöz kínál adalékokat, a második pedig műelemzések gyűjteménye. A saját felvételekhez készített kísérőszövegeket kapjuk kézhez.

Monteverdi, Bach és Mozart néhány kompozíciójának ismertetését. Harnoncourt, természetesen a konkrét művek kapcsán mindig az általuk felvállalt interpretációhoz vezető út során felmerült problémákat tárja elénk, s azokat az eredményeket, amelyeket tudósokat megszegyítő alaposággal végzett stíluselemző munkájának köszönhetünk. Az első könyvét alaposan ismerők számára fokozatbeli „ugrás” e könyv. Könnyebb követni – immár megfelelő gyakorlattal felvértezve – Harnoncourt gondolkozásmódját, az időközben megszerzett hangzó élmények is tovább erősítik a megértésre való készséget. Néha már-már azon kapja magát az olvasó, hogy eltöprengt: ha minden ennyire „evidens”, akkor miért lehet még mindig másképp is zenélni. Főleg, amikor az ilyesfajta zenéléshez meggyőző precedens áll rendelkezésre...

A műelemzések olvasása közben ambivalens érzésekkel küszködünk: nemcsak a korábbi származó felvételek, de a későbbiek sokasága is úgy készül, mintha minderről a feltárt ismeretanyagról a többi előadónak nem lenne tudomása. (Lehet más véleményen valaki – azonban az mégiscsak elszomorító, hogy az olvasó – Harnoncourt jóvoltából – nemcsak tisztában lehet olyasmikkel, amikkel a piac-orientált, tehát nem a zenének, a szerzőnek, hanem legfeljebb a munkaadónak s az impresszáriónak elkötelezett előadó aligha, hanem ráadásul olyan fonák helyzetben találja magát, hogy felkészülhet arra: amit a művekről olvasott, azzal, hangzó formában, leginkább csak Harnoncourt felvételein találkozik.)

Szomorúságra késztet egyrészt, hogy tágabb értelemben vett tankönyv-funkcióját csak nagy idő-eltolódással tudja teljesíteni a gyűjtemény – ugyanakkor a közművelődési funkció betöltése időtlenül aktuális feladat, s az, hogy a koncert hangzó élményének köszönhetően még inkább a figyelem reflektorfényébe került a könyv, reményt keltő: az olvasói érdeklődés „szépíthet” a megjelenés késedelmén. A kizárólag (vagy elsősorban) magyarul olvasók számára reményt keltő, hogy – valamikor, egyszer, remélhetőleg – lehet még folytatás: 1995-ben megjelent Harnoncourt harmadik könyve is...

Apropó, idő. Tudásszomjjal és érdeklődéssel menthető, ha a fordításban való megjelentetést sürgetjük. Arra viszont nemigen van mentség, ha a saját értékekről – még vagy már – nem tudunk. Egy sokatmondó példa: 1974-ben jelent

meg *Pernye András* szerényen eszszének nevezett utolsó könyve, *Előadóművészet, zenei köznyelv* címmel. Mivel a rendkívül gazdag ismeretanyagot (is) adó kötet lassan két évtizede változatlanul hiánycikk (antikváriumokban is fehér hollónak számít egy-egy példánya), az időközben felnövekvő zenész-generációk figyelmét akár el is kerülheti a kizárólag hivatkozási anyaggá, irodalom- vagy lábjegyzetté degradált utalás. A könyv gyakorlatilag virtuális irodalomná lett. Pedig aki azon nevelkedett, kellő alappal rendelkezik ahhoz, hogy a mélyfúrás-értékű szakkutatási eredményeket ne csak csodálja, ne is pusztán tényszerűen megjegyezze-megtanulja, hanem egységes tudásába beépíteni is képes legyen. Mert széles horizontra nyitott ablakot *Pernye* írása, s az időközben általánossá vált fejlettebb tömegkommunikációs és technikai lehetőségek korábban mindinkább tiszteletreméltónak kell tartanunk azt az egyedi-egyszeri teljesítményt, mely olyan korból származik, amikor a könyvtárközi kölcsönzés és a mikrofilmek beszerzése, de még csak a xeroxozás is a lehetőségek non plus ultrájának számított. A bennelévők nem évtizedek el, továbbbírásának lehetősége viszont ma már, sajnos, irreálisnak tűnik.

Volt egy érték, amire idejekorán nem figyeltünk – s az idő múlik. Csakúgy, mint ahogyan ma már előadóművészet-történetünkhöz tartozik a *Camerata Hungarica*, az a *Czidra László* vezette régizenei együttes, amely még olyan szellemi háttérrel kísérletezhetett, amelyet *Pernye András* segítő útmutatása és biztatása szolgáltatott. Akkoriban az újdonság érdekességével hatott – majd megszoktuk, hogy van; s tetűk mindaddig, amíg észre nem vettük hiányát. A 70-es évek hőskorában szinte észrevétlenül előkészületek után egyszer csak volt, s mind egyre más műsorokkal lépett fel. Hogy honnan vették a játszánivalót? Leginkább kéziratokból, és a sok próba folyamán dőlt el, hogy mi ma

rad repertoáron, mit tart értékesnek a mind nagyobb irodalomismerettel rendelkező együttes. Annak idején ugyan ki volt kíváncsi a háttérinformációkra, a repertoár-felfedezés munkálataira? Csak a közeli ismerősök, barátok, muzsikustársak tudták, hogy megszámlálhatatlan órányi kottaíró és -másoló munka rejtezik a hangzó teljesítmény mögött. Az ilyen körülményekre (arra, hogy életrajzi szempontból mennyire jelentősek) Harnoncourt életrajzi interjúkötetének olvasásakor ébredhetünk rá ismét. Mert Harnoncourték is ott kezdték, hogy másoltak, szölamokat írtak, eljátszották a darabokat és megmértetésnek vetették alá. Csakhát éppen más körülmények között, érdeklődőbb közegben. Mert amit ők másorra tűztek, annak kiadására hamarosan lett vállalkozó... Nálunk ez a lépés (is) kimaradt.

A „Szívvel gondolkodva...” érdekes olvasmány. Nem romantikus családregegynek készült, mégis gyakran olyan érzésünk támad, mintha képzelet-szülte történetet olvasnánk. Dehát, mint annyiszor máskor, most is bebizonyosodott: az élet a legjobb rendező, a valóság dramaturgiája érdekes, bár néha kiszámíthatatlan. Monika Mertl gazdag háttéranyag alapos ismeretében szinte narrátorként tartja kézben a történet fonalát. Tipográfiailag jól elkülönülten, gyakran él idézetekkel, így téve még hitelesebbé az elmondottakat, s ezáltal a stílári finomságokat is a jellemzés szolgálatába állítva.

A regényes életrajz képzetéhez hozzájárulhat az is, hogy a szerző nem követi szigorúan a kronológiát – egy-egy gondolatmenetet (vagy történetet) végigvezet, s utána tér vissza az el-

varratlan szálakhoz. Ez az idő-játék sohasem öncélú – ámde épp az olvasmány élvezetes voltából adódóan, könnyen belefeledkezünk. Néha valami ismerősnek tűnik – mintha már olvastuk volna; máskor elveszítjük a fonalat, s kénytelenek vagyunk az életrajzi táblázathoz fordulni. Még nehezebb dolgunk van a nevekkel. Hemzsegeknek, lehetlenség elsőre megjegyezni, ki kicsoda – ilyen szempontból kifejezetten előnytelen az időrenddel kissé szabadon bábó feldolgozás. Sokat segítene egy névmutató, amelynek jóvoltából a Harnoncourt-ék életében különböző időszakokban felbukkanó személyek jelentőségét plasztikusabban tudnánk értékelni.

Sarlós O. Zsuzsa fordítása általában gördülékeny, bár van néhány olyan mondat, amelynek értelmét nem a leírottakból, hanem inkább a szöveg-környezetből értjük meg. Néha véletlen ebben – olyankor Monika Mertl számlájára írható a kusza (zagyva) mondat. Ő ugyanis az idézetekben – a stílári sajátosságok megőrzésének indokával – ragaszkodott az élőbeszéd szó szerinti pontosságához. Aligha gondolt arra, hogy egy-egy fordulat pontos lefordítása után nemcsak az íz, de a mondanivaló is elmosódhat. Vitathatatlan, hogy elmondva, kellő hangsúlyozással nyilvánvaló és egyértelmű, miért mondta az alábbiakat Harnoncourt: „Azt mondtuk: a lehető legkevesebb alapszabály, a lehető legkevesebb adminisztráció. Ez végül is mindig csak kontrollt szül: Megegyezik ez az alapszabállyal? No meg szankciókat: Mit csinál az ember, ha valaki nem tartja be az alapszabályokat? – Ez nem jó.” (Aki ismeri

Harnoncourt beszédstílusát, szinte az ő hangján hallja – főleg németül! De azért nem árt, ha az írott szöveg nemcsak stíláriisan, hanem grammatikailag is egzakta.)

A Zene mint párbeszéd esetében Dolinszky körültekintő gondossággal törekszik pontoságra – ettől néha már-már nyelvezete lesz az írott szövegnek (néha visszasírjuk Péteri Judit gördülékeny fordítását, amelynek jóvoltából A beszédszerű zene olyannyira olvasható volt). Az általa írott utószó viszont rendkívül hasznos: a „Harnoncourt antihistoricizmusa” sokakban lappangó érzéseket tudatosít.

Az életrajzi kötet (amely 1995-ben jelent meg németül) hasznos függelékanyagot tartalmaz: mindeztidáig teljes diszkográfiát, amely Harnoncourt munkásságát a maga sokszínű teljességében dokumentálja. És ami külön érték: a CD-melléklet, amely erről a rendkívül érdekes pályáról ízelítőt ad: élő és stúdiófelvételeket egyaránt, Harnoncourt saját együttesével, a Concentus Musicusszal, s több olyan zenekarral, amelyekkel szívesen és eredményesen dolgozott együtt.

Mint Harnoncourt is hangsúlyozza: nem lehet művet vagy interpretációt hallgatni, a kettő szervesen összetartozik. Ezúttal a művek a lehetőségét adják, melynek keretei között Harnoncourt kamatoztatja azt a hallatlanul átgondolt koncepciót, mindazt a tudásanyagot, kor- és stílusismeretet, amelynek eredménye a rá olyannyira jellemző zenélésmód.

Fittler Katalin

EGÉSZSÉG

Lucinde Haeselbarth

Muzsikuskok szakmai betegségei

Okok és megelőzés a gyakorlat szemszögéből

Lucinde Haeselbarth a freisingi zenei gimnázium hangszeres tanára, szabadúszó fuvolista, évekig az Ingolstadi Városi Színházban játszott.

Szinte hihetetlen: a világ egyik legszebb hivatása, a muzsikúsé, sokszor igen nagy veszélynek van kitéve, – mégpedig a szakmai betegségnek! Sokszor megmosolygott, nem igazán komolyan vett, fiataloknál vagy zenét tanulóknál többnyire teljesen figyelmen kívül hagyott vagy tagadott, mégis, sok muzsikús életében nem elhanyagolható faktor. Természetesen – és ezt ennek a cikknek elején is hangsúlyozni kell, hogy ne hasson bénítónak vagy elretten-

tőnek – (majdnem) minden szakmának megvannak a saját ártalmai, amiket itt, mint mindenütt, az egyéni személyiségtől függően kell vizsgálni. Éppen ehhez szeretnének ezek a sorok néhány lehetőséget felvázolni és gondolatokat ébreszteni.

Általánoságok

Majdnem minden hangszerjátéknál előjön a testtartás problémája: pl. a hegedű- vagy fuvo-

lajátéknál, amivel a test, és ezzel a gerinc egy bizonyos „elfordulása” jár együtt, vagy pl. a vadászkiürnél, ahol a hangszer súlya okoz feszült tartást. Összességében természetesen elsősorban megfeszített tartásról van szó és ezért, mint ahogy ez lehetséges is, ellene kell hatni ill. kialakulását gátolni. Itt ismét két faktort kell figyelembe venni: először a tisztán testi összetevőket, az ebből fakadó „technikai” nehézségekkel. Másodszor azt, hogy a fizikai